

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

TIL VA MADANIYAT

ISSN 2181-922X

2021 Vol. 3

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

O'ZBEKISTON

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE AND CULTURE

2021 Vol. 3

**www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosarlari: Zaynobiddin Abdirashidov
Qosimboy Ma'murov
Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboyev, Samixon Ashirboyev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Baxtiyor Mengliyev, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, G'aybulla Boboyorov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jo'raqo'ziyev, Anvar Sayfullayev.

Tahrir hay'ati

Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Maria Sabtelni (Kanada)
Frederik Bressand (Fransiya)	Timur Kocaoğlu (AQSH)
Ingeborg Baldauf (Germaniya)	Almaz Ülvi (Ozarbayjon)
Mark Toutant (Fransiya)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Rochelle Almeida (AQSH)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Emek Üşenmez (Turkiya)
Valeriy S. Xan (O'zbekiston)	Abdulvahap Kara (Turkiya)
Eunkyoung Oh (Janubiy Koreya)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Oqilxon Ibrohimov (O'zbekiston)	Dilorom Ashurova (O'zbekiston)
Shodmon Vohidov (Tojikiston)	Darya Jigulskaya (Rossiya)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov
Deputy Editors in Chief: Zaynabiddin Abdirashidov
Kasimbay Mamurov
Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboev, Samixon Ashirboev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Bakhtiyor Mengliev, Uzoq Juraqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, Gaybulla Babayarov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jurakuziev, Anvar Sayfullaev.

Editorial Committee

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Maria Subtelny (Canada)
Frederique Bressand (France)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ingeborg Baldauf (Germany)	Almaz Ulvi (Azerbaijan)
Marc Toutant (France)	Tanju Seyhan (Turkey)
Rochelle Almeida (USA)	Hisao Komatsu (Japan)
Akram Habibullaev (USA)	Emek Üşenmez (Turkey)
Valeriy S. Khan (Uzbekistan)	Abdulahap Kara (Turkey)
Eunkyung Oh (South Korea)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Oqilkhon Ibrohimov (Uzbekistan)	Dilorom Ashurova (Uzbekistan)
Shodmon Vohidov (Tajikistan)	Daria Zhigulskaya (Russia)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Nergis Biray, Süveyda Şahin

Özbekçede Kullanılan Türkçe Kökenli Hastalık Terimleri (Baş Bölgesi).....6

Adabiyotshunoslik. Tarjimashunoslik

Bahodir Karimov

Herman Vamberi – mumtoz adabiyot tadqiqotchisi.....17

Zaynabidin Abdirashidov

Abdurauf Fitrat va Buxoroda Jadidchilik.....30

Sharif Yoqubov

Besutun bitiklari Alisher Navoiy talqinida.....54

Tarix. Manbashunoslik

Shamsiddin Kamoliddin

Islom renessansida Markaziy Osiyo turkiylarining roli.....67

San'at

Oqilxon Ibrohimov

Temuriylar renessansida musiqa san'ati.....91

Fatih Gür

Türk kültüründe renkler102

CONTENT

Linguistics

Nergis Biray, Suveyda Shahin

Disease Terms of Turkish Origin used in Uzbek (Head Region).....6

Literature. Translation studies

Bahodir Karimov

Herman Vamberi is a researcher of classical literature.....17

Zaynabidin Abdirashidov

Abdurauf Fitrat and Jadidism in Bukhara.....30

Sharif Yokubov

Besutun's works as interpreted by Alisher Navo'i.....54

History. Source studies

Shamsiddin Kamoliddin

The role of the Turks of Central Asia in the "Islamic Renaissance"67

Art

Oqilkhon Ibrohimov

Musical art of the Timurid Renaissance.....91

Fatih Gur

Colors in Turkish culture.....102

Türk kültüründe renkler

Fatih Gür¹

Özet

Her kültürde renkler farklı manalar taşımıştır. Türk kültüründe ise renkler farklı manalara gelmektedir. Bu farklı anlamlar taşıyan renkler bilim dünyasında araştırmaya değer bir konu olarak görüldüğü için Türkler, Almanlar, Avusturyalılar, Macarlar gibi bilim insanları bu renkler üzerine değerli pek çok çalışmalar yapmışlardır. Yapılan çalışmalarda renklerin kültürle nasıl iç içe geçtiği görülmüştür. Bunun yanında renklerle şamanlar ve şamanizm bir bütünlük sağladıkları tesbit edilmiştir. Bu tesbit edişi dini törenler veya resmi merasimlerde rahatlıkla gözlemlenmektedir. Gözlemlenen bu çalışmada mitolojik, sosyo-kültürel, coğrafi ve tarihsel öğelere rastlanılmıştır. Rastlanılan bu öğeler çalışmamızda bizlere erişmek istediğimiz noktaya rahatlıkla ulaştırmıştır. Şaman ve şamanizm hakkında eski Türk kültüründen günümüze nasıl gelindiği ve bu geline inanç noktası günümüzde islam inancı ile nasıl karıştığı gözlemlenmiştir. Buradaki çalışmamızda Türk kültürüne ve tarihine renklerin nasıl tesir ettiğini gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Türk, Kültür, Şamanizm, Şaman, Renkler.*

Giriş

Eski çağlardan yaşadığımız zamana kadar Türk kültürü renk kavramı tarihsel ve sosyo-kültürel açıdan incelenmiştir. Bu incelemeler esnasında şu yazılı ve sözlü kaynaklara bakılmıştır; Orhun abideleri, mitoloji eserleri, efsaneler, destanlar ve hikâyeler [Küçük 2010, 1].

Türk tarihinde ve kültüründe renk kavramı hakkında ayrıntılı bir şekilde açıklama yapılabilmesi için Türklerin yaşamış olduğu coğrafyalara ve unsurlarına, kullandıkları eşyalara ve kıyafetlere, sosyo-kültürel açıdan bakılması ve incelenmesi gerekmektedir. Sebebi ise; Türklerin renk kültürü ile ilgili hal-hareketleri, eski dönem-

¹Fatih Gür – Taşkent Devlet Şarkşunaslik Üniversitesi Tarih Doktora Öğrencisi.

E-posta: 52grfth@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3155-9539

Alıntı için: Fatih Gür. 2021. “Türk kültüründe renkler”. *Özbekistan: Dil ve Kültür* 3: 102–119.

lerden günümüze kadarki yaşamsal hayatlarına, dini törenlerine, savaş öncesi ve sonrası uygulamalarına, bayram ayınlarına özellikle ayinlerde kullanmış oldukları elbise, otağ, vb. araç ve gereçlerine, Türk Dünyasının bütün yaşamına doğrudan ve dolaylı bir şekilde etki etmesidir [Seyidov 1988, 33].

Türk kültür ve tarihindeki renklerin sembolik manalarını ilk defa şu batılı Türkologların çalışmalarında görmekteyiz; Macar âlimi Prof. Dr. A. Alföldi, Alman Türkologlarında Annemaria Von Gabian ve diğer Alman Türkolog olan LaudeCirtuatas’dır. Renklerin önemini ilk defa Alman Türkolog’u olan Gabian’in “Renklerin Sembolik Anlamlar makalesinde, Macar Âlimi A. Alföldi’nin ise “Türklerde Çifte Krallık” makalesinde görüyoruz [Genç 1997, 3].

A. Alföldi “Türklerde Çift Krallık” makalesinde renkler ve yönler hakkında şu bilgileri vermiştir. Göğün dört bucağının olduğunu ve bunlara karşılık edenler ise kült, yalnız Çin’de olmadığını göçebe olan halklarda da olduğunu makalesinde ifade etmiştir. Örneğin, gezgin Tataristan’a gittiğinde Tatarların her sabah dört anayöne doğru ateş, su, hava ve vefat etmiş olan ataları şerefine ve itibarına eğildiklerini gözlemlemiştir. Bu faaliyetin de Moğollarda da uygulandığı görülmüştür. Soyatlar Tanrılarınaibadet etmek için göğün dört yönüne eğilirlerdi [Andreas 1937, 518].

Kuzey kutba yakın yerlerde yaşan halklar, göğün iyi ve kötü yönü olduğuna inanmışlardır. Gök bucakları kültü, her zaman bazı renklerle ilişkilendirilmiştir. Bunu yapmalarındaki maksatları ise renklerin uğurlu-uğursuz özelliklerinin olduğu düşüncesinden gelmektedir. Moğol kavimlerinin bayraklarının başında sallanan beş renkli muskalar olduğu görülmüştür (yeşil, kırmızı, beyaz, siyah ve sarı) [Andreas 1937, 518].

Çinliler, dört yönü ve dünyanın merkezini yukarıdaki renklerle sembolize etmişlerdir. Çinlilerin doğuyu sembol olarak yeşil ile (bazen mavi), batıyı ak ile (beyaz), güneyi kırmızı (kızıl), kuzeyi siyahla ve merkezi ise sarı rengiyle sembolize etmişlerdir. Aynı semboller Türk Moğol ulusları tarafından da bilinmekte ve uygulanmaktadır. Türk lehçelerinde fazla sayıda renklerin isimlerinin olduğu bilinmektedir. Lakin en yaygın şekilde siyah, sarı, kırmızı ve beyaz renklerinin kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanında kök, boz ve kırım gibi renkler sınırlı şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Demek ki esas renkler ilk zikredilenlerdir. Dünyanın dört anayöne ayrılması ve renklere göre düzenleme düşüncesi sadece Türk, Çin ve Moğollara özgü değildir. Hititlilerde, eski Mısırdaki, Kuzey Meksika Kızılderililerde, Mayalarda, Yunanlılarda ve Romalılarda da Türklerinkine ben-

zer olmamak şartıyla anayönleri benzer şekilde sembolize ettikleri görülmüştür [Gabain 2009, 149-152].

Türk kültür tarihine baktığımızda, Türler dört anayöne renkler atfederek işlerinde, sosyal hayatlarında, savaşta, ticarete ve seyahatte işlerini kolaylaştırmışlardır. Bunun yanında Türkler dört anayönlerden olan kuzeye kara, güneye kırmızı, doğuya mavi (bazende yeşil), batıya beyaz rengi ile sembolize etmişlerdir. Merkeze ise toprağın rengi olan sarı renk ile ifade etmişlerdir. Bununla birlikte hayvanlar, yıldızlar, su, ateş, ağaç gibi unsurlar anayön olarak kullanılmıştır. Aslında renklerin mitolojiyle sıkı sıkıya bağlantısı olduğunu görülmektedir. Mesela Uygurcada kuzeye karayılan, güneye kırmızı saksığan, doğuya mavi ya da yeşil ejderha, batıya ise ak parstır olarak sembolize edilmiştir [Çoruhlu 2002, 181].

Bahaeddin Ögel, bu konu hakkında Çin kaynaklarında aynen şu şekilde aktarmıştır. “Hun atlı birlikleri Çin ordusu çevresinde, şöyle düzenlenerek yer almışlardır: Beyaz atların hepsi batı yönünde yer almışlardı. Mavi (kır) atlar ise doğudan sıralanmışlardı. Bütün siyah atlar kuzeyde; kırmızı (doru veya al) atlar ise güneyde yer almışlardı” [Ögel 2000, 177]. Bunun yanında Kül Tigin’in savaşlarda bindiği atların renkleri dört tanedir. Bu renkler boz (gri anlamından daha çok kül rengi, belki de boz mavi rengin öbür ismi olması mümkün), toroğ (kahverengi ve siyah arasından bir renk), ak ve yağız (siyah)’dır. Kül Tigin’in muharebelerde kesin olarak biliniyor ki, ak atlara binip birer kez Kartuklar, Azlar, Kırgızlar ve İzgillerle, iki sefer de Türgişlere, üç sefer de Dokuz Oğuzlarla (Uygurlar dâhil) savaşmışlardır. Kök Türklerde de atlara renk vererek savaşmışlardır. Kuzey’e yağız dedikleri kaynaklarda kesin olarak bilinmektedir. Kül Tegin iki sefer boz atlarıyla doğuya sefere çıktığı, bir kez de doru atıyla güneye sefer yaptığı bilinmektedir. Böylece Kök Türkler anayönlere renkler verdiği bilinmektedir. Doğuya boz, batıya ak, güneye doru, kuzeye ise yağız ile simgelemişlerdir. Hakan Mete’nin Çin üzerine düzenlemiş olduğu askeri seferlerde atları renklerine göre dörtana yöne konuşturduğuna dair Çin kaynağında doğuda kır, batıda ak, kuzeyde yağız ve güneyde ise doru atlarını yerleştirmiştir. Bu bize gösteriyor ki büyük Türk hakanları hem yönlerde hem de askeri seferlerde kullandıklarını ve işlerini pratik hale getirdiklerini göstermektedir [Divitçioğlu 1987, 110-112].

Türk kültür tarihinde toplumun renk seçimi İslamiyet’i kabul ettikten sonra da büyük etkilenmelere neden olmuştur. İslamiyet’in kabulüyle renk geleneği, İslam öncesi alışkanlıklarla da harmanlanarak daha da zenginleşmiştir. Örneğin, siyah rengi Gazneliler-

hâkimiyet alameti olarak kabul etmişlerdir. Gazneli Devleti bayrakla birlikte çetir, külah ve hilat gibi başkalarında hâkimiyet alametinin siyah renkli olması, bununla birlikte Mahmut'un ve oğullarının Muhammed ve Mesut'un devletin başında sultanlık yaptıkları zaman mühletince, siyah rengin devlete özel resmi renk olduğu anlamını taşımaktadır. Ama askerlerin başındaki komutanlar ise genellikle makamında ya da harp meydanında yanlarında kırmızı renkli kumaştan bayraklar taşımışlardır [Köprülü, 250-251].

Türk tarihinde ve kültüründe renkler tek mana taşımamaktadır. Yerine göre temel anlamı dışında farklı manalarda taşımışlar ama genel olarak da terimsel anlamlarında mana değişikliği olmamıştır. Türkler yaşarken aşklarını, mutluluklarını, sevinçlerini, üzüntülerini ve başarılarını anlatırken de renkleri kullanmışlardır. Renklerin bu durumu, Türk kültür ve sanatına farklılık, renklilik ve zenginlik kattığını göstermiştir [Karadoğan 2004, 90-91].

Türk kültüründe renklerin asıl manası ve kullanımları haricinde farklı mana ve kullanımları vardır. Örneğin, Kara'nın "kara haber", kara cahil" gibi kullanımlarda olumsuz anlamları vardır. Bunun yanında Ak'ın olumlu, Gök'ün de ululuk ve mukaddes manası vardır [Karadoğan 2004, 91]. Renkler farklı anlamlara gelsede toplumdan topluma, kıtadan kıtaya farklı manalar taşımıştır. Afrika kıtasında yaşayan siyahi insanlar için siyah renk iyi ruhu, Avrupalılar için kötülüğü ve yası ifade etmektedir. Uzak doğudaki Japonya ve komşusu olan Çin içinse siyah ve ak renkler yas ve kötülüğün habercisi olarak kabul edilmiştir. Yeşil renk, Avrupalılar için kıskançlığı ve umudu ifade ederken, Asyalılar içinse sevinç ve mutluluğun kaynağı olarak görülmüştür. Sarı renk, Avrupalılar için korkaklığı, kıskançlığı, alçaklığı ifade ederken, Asyalılar için ise temizliği ve paklığı anlamını taşımaktadır [Rayman 2003, 11].

Netice itibariyle bu bilgilerden anlaşılabileceği üzere Türk kültür tarihine en eski çağlardan başlayarak, beş anayön renk sembolize etmişlerdir. Bu sembolize edilmiş renkler şunlardır: Kara, ak, kırmızı, yeşil ve sarı. Bu renkler dört anayönle dünyanın merkezini sembolize etmiştir. Bunun yanında tekrardan hatırlatmak gerekirse merkez sarı renkle, doğu yeşil renkle (gök renkle de ifade edilmiş ve günümüz Türkiye Türkçesinde merkez bazen yeşil bazense mavi renkle sembolize edilmiş), batı beyaz (ak) renkle, güney kırmızı renkle (al, kırmızı) ve kuzey yönüne ise kara renklerle ifade etmişlerdir [Genç 1997, 5].

Türk kültür tarihimizin en eski tarihinden başlayarak, farklı renklerin sembolikanlamları dışında, milli ve manevi değerler de ka-

zandığını görmekteyiz. Türk kavimlerinin Müslümanlığı dini inancı olarak kabul ettikten sonrada, İslamiyet öncesi uzun asırlar boyu öz hayatlarında milli ve manevi motifler olarak önemli yer edinmiş olan renkler, Türklerin Müslüman kardeşleri tarafından da kabul edilmiş ve kullanılmıştır. Kullanılmaya başlanması giderek bu milli ve manevi renkleri dini motifler haline gelmesine neden olmuştur. Hatta zamanla Türklerin İslam öncesi milli ve manevi değeri olan renkler zamanla anlamları unutulmuş ve sonraki yıllarda bu renkler sadece İslam'la ilişkilendirilmiş veya algılanmaya başlanmıştır [Genç 1997, 7].

Türk dilinin en eski emanetinden olan Göktürk yazıtlarında renkler bildiren kelimelerin fazla olmadığı görülmektedir. Ama Türkçede renk isimleri sonraki zamanlarda çoğalmıştır. Türkçeye renk isimleri başka dillerden de geçtiği görülmüştür. Göktürk yazıtlarında renk isimleri şunlardır; ak, kara, boz, kök, sarı, yeşil ve kırmızı isimleridir [Rayman 2003, 11]. Türk kültür tarihi için büyük öneme sahip olan bu renkleri, en eski tarihten itibaren milli, manevi ve dini semboller olarak betimlemeye, göstermeye ve açıklamaya çalışacağız.

Siyah (kara)

Siyah rengi gerek Türk kültür tarihine ve gerekse de diğer kültürlerle genel hatlarıyla baktığımızda olumlunun yanında daha çok olumsuz anlamları ifade ettiğini görmekteyiz. Geçmiş boşluk, karanlık, üzüntü, ölüm, büyü ve kötülük gibi mitolojide yer alan ilahlar veya yaratıcılar ve şeytan vb. gibi pek çok şey siyah (kara) renkle anlamlandırılmış ve betimlenmiştir. Siyah rengi Türklerde genel olarak şu manalarda kullanılmıştır;

- Kuzeyde olan bir yer, şehir, ırmak, göl, dağ ya da kuzeyde yaşayan topluluk.
- Şiddet, güç, yoğunluğu ve gerçeği ifade etmede.
- İyilik veya iyi ilkesinin cephesinde kötü ya da olumsuz olan ilkeyi ifade etmede.
- Ölüm ve matem gibi insan ya da toplumun hayatında üzüntü verici nedenleri ifade etmede.
- Olumlu veya olumsuz olarak açıklamadan ve belirtmeden iki farklı şeyi ifade etmede [Çoruhlu 2002, 183].

Kara kelimesi Türkçenin bilinen en eski kelimelerinden biridir. Eski tarihten beri yeryüzünün renginin rengi siyah olarak düşünülmüştür. Türklerin ilk yazılı metinlerinden biri olan Orhun yazıtlarında yeryüzü için yağız ismi kullanılmıştır. Siyah (Kara)

kelimesi renk manasının yanı sıra büyüklük, ululuk, yoğunluluk, şiddetlilik ve olumsuzluk, uğursuzluk manalarında yüklenmiştir [Karadoğan 2004, 92-93]. Çağatay kültür ortamında “kara-çerig” büyük ve kalabalık halinde ordu anlamında kullanılmaktadır. Kara orman ve kara kış örneklerinde olduğu gibi bunlar sık ve gür orman anlamı taşımaktadır. Benzer şekilde Dede Korkut destanında geçen kara dağ da göğe ve ululuğa yükselen dağlar için kullanılmıştır [Ögel 2000, 442].

Asya Türkçesi’nde kuzeye kara (siyah) şeklinde söylenmektedir. Anadolu haklının ise karaya karşı düşüncesi ise genellikle olumsuz olmuştur. Karanın devamlı ürkütücü ve korkutucu anlam taşıması karanlıktan kaynaklanmaktadır. Günümüzde de hala devam etmededir. Karayılan, kara kedi, karasinek, kara köpek ve kara domuz çok güzel misaldir. Bunun yanında karaağaç çok dayanıklı ve kuvvetli olmasına rağmen kabristanlığa dikilmemiştir. Yine devam eden kültürde yeni doğan çocuklar için karaağaçtan sadık ve beşik yapılmaması inanıcı devam etmektedir [Rayman 2003, 14].

A. VonGabian’e göre, Kaşgar’ın kuzeyinde yaşayan, hâkimiyetini sürdüren ve İslam Dünyasının merkezi olarak kabul edilen Karahanlılar, sultanlarını İslam sınırlarının muhafızı olarak Kara-han (Kuzeyin Sultanı) olarak isimlendirmişlerdir. Bununla birlikte Horasan’ın kuzeyinde kalan bugünkü Türkmenistan sınırları içerisinde olan Karakum Çölü’nün adı da buradan gelmekte olduğu bilinmektedir. Bunun yanında Moğol Devleti’nin uzun süre başkentliğini Karakum yapmıştır. Karakum bu vesileyle hem siyasi tarihte hem de kültür tarihinde yeri çok önemlidir [Gabain, 154-156].

Siyah renk Türklerin hem eski dini olan Şamanizm hem de İslam dinin gelenek yapısı itibarıyla Dede Korkut destanında da yerini almıştır. Siyah renge Dede Korkut destanında geniş yer verilmiştir. Esas yapısını bu dinlerden alarak destanda siyah renk üzüntüyü, kötülüğü ve matemini nitelemektedir. Örneğin, kara otağ ifadesi ile toplumda statüyü ve çocukları olmayanlara yönelik olumsuz ve önyargılı bakış açısını ifade ederken, karakaş ve kara göz ise güzelliği ve yakışıklılığı ve başka paragrafta kara baş kelimesi ile matem, olumsuzluğun, kötülüğün ve esas olarak da kara baht ile yaşanan üzüntü ve sıkıntının, bu inancın simgesi ve sembolü olanların betimleyicisi olarak yer almaktadır [Ulukan 2012, 169].

Türk mitolojisinde siyah renk, eski zamandan günümüze kadar geçirdiği süre zarfında olumlu-olumsuz pek çok anlamda kullanıldığı görülmüştür. Siyah rengin Şaman Türkleri nazarında

ifade ettiği manalar olarak, Altayların inançlarında ruhlar pak (temiz,arı) veya kara bölümlere ayrıldığını belirtmiştir. Farklı kültürler, topluluklar ve halklar kuzeyi karanlıkların ve kötülüğün ülkesi olduğunu yönünde hemfikir olmuşlardır. Bu bağlamda Türklerde kuzeyi yani kötülüğün ülkesini siyah rengi temsil etmiştir [Mazlum 2011, 130].

Günümüz Türkçesinde de hali hazırda kullandığımız kara kış deyimi zor ve şiddetli geçen bir kış ayını ifade etmektedir. Bunun yanındakıdır (kadir kış) kelimesi ile de bazen adlandırılmaktadır. Kara kelimesinin hanedan ve hükümdarlık sıfatı olarak kullanılmasındaki maksat zor, çetin ve kuvvetli hükümdar olduğunu kadir sözcüğünün de sultanlar içinde kullanılmasının amacı buradan gelmektedir [Genç 1997, 41]. Diğer taraftan Türk kültüründe ve mitolojisinde kara rengi genel olarak toprak rengi olan yağız yer anlayışı olarak da kullanılmıştır [Ögel 1995, 260]. Bunun yanında eski Türk halk tabakasına mensup olanlara da (karabudun-avam) kara denildiği gibi karabaş, karavaş ve kara kul olarak da (köle) manalarında da kullanıldığı görülmüştür [Genç 1997, 41].

İslam döneminde Hazret-i Muhammed (sav)'in üç sancağından birisi siyah renklidir. Hazret-i Muhammed (sav) bu siyah renkli sancağı daha sonra, Hz. Abbas'a vermiştir. Bu siyah sancak daha sonra Abbasilerin şiarı olmuştur. Bunun neticesi ile meşruluk fermanı alan Türk hakanları da hükümdarlık sancaklarını siyah renk yapmışlardır. Örneğin, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklular, Harizmşahlılar hâkimiyet sancağın renginin siyah olması genellikle bu devletlerin halifeden dolayı manevi bağımlılığı göstermektedir [Köprülü 406-408]. Cihan devleti olan Osmanlılarda ise, Asakir-i Mansure-i Muhammediye birlikleri için siyah renkten sancak yapılmış olması, kuşku yok ki Hz. Muhammed (sav)'in siyah sancağı ile bağı geleneğin Selçuklulardan ve Osmanlı Devleti'ne geçmesinden başka bir şey değildir [Genç 1997, 43].

Kırmızı (al)

Kırmızı renk güneşin ve bütün savaş ilahların rengidir. Bu renk ateşi, hâkimiyeti, aşkı, hazzı, gelin ve evlilikle ilgili birtakım özellikleri ifade etmektedir. Kırmızı renk Türklerde güney yönünü ifade etmektedir. Kırmızı renginde olumlu olumsuz anlamları vardır. Ancak her iki farklı manalarda kuvvet, iktidar, şiddet, güç ve yoğunluğu ifade etmektedir [Çoruhlu 2002, 186].

Kırmızı rengin Türk kültüründe önem verilmesi, Çinlilerde olduğu gibi hayat ve can veren renk olarak düşünülmesinden

gelmektedir. Mesela Çinliler kabristanlıklarında cenazenin yanında zincifre veya kızıl tebeşir ile gömdükleri görülmüştür. Bunun yanında Türklerde güneyi ifade eden kırmızı Chou (MÖ 100-256) hanedanının güneye verdiği renkte kırmızıdır. Dolayısıyla bu devleti oluşturan halkların içinde proto-Türklerinde olduğu bilinmektedir. Chou hanedanı resmî törenlerinde genellikle kırmızı rengi kullanmıştır [Çoruhlu 2002, 187-188].

Kırmızı ya da kızıl sözcüğü Göktürk Devleti zamanından itibaren kaynaklarda görülmektedir. Al kelimesi ilk olarak 11. yy. kaynaklarında görülmüştür. Bu kaynaklarda renk olarak bildirmesinin yanında bayrak rengi olarak da kullanıldığı ifade edilmiştir. Türk kültür tarihinde al rengi olumlu anlamının yanında olumsuz anlamında da kullanılmıştır. Bu arada kızıl ile al rengi arasında farkı açıklamak pek belirgin değildir. Bu iki rengin arasında çok fark yoktur, sadece ton farkı vardır. Dolayısıyla al ve kızıl kelimeleri gündelik hayatta yakın manaları olarak birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır [Karadoğan 2004, 95].

Al ve kızıl renkler, Türk tarihinin en eski döneminden itibaren Türk ruhu ve inancını yansıtmaktadır. Çin kaynaklarına göre Kırgız hanlarının otağında kırmızı bayrakların bulundukları yazılmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinde verilen bilgiler göre Oğuzlarda güveylik elbisesi “Kırmızı Kaftan” gelinlik ise “Al Duvak” şeklinde olduğudur [Rayman 2003, 13]. Kırmızı Osmanlı Devleti’nde de saygın bir renk olarak kullanılmıştır. Hata Osman Gazi savaşlarda al sancak kullanmıştır. Osman Gazi’nin vefatından sonra ise eşyaları arasında Alaşehir dokuması kırmızı sancaklar bulunmuştur [Genç 1997, 19].

Eski Türklerde ateş kırmızı renkle ifade edilmiştir. Tanrıça Umay’la ilişkisinin olup olmadığının görüşmesi yapılırken, al ruhu, al karısı, albasan gibi hamilelerle ya da lohusalarla musallat olduğu varsayılan ve Türk coğrafyalarının her yerinde bugün dahi yaşayan bu mitin al renkle ya da ateş rengiyle ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Türkler kırmızı kelimesini orta çağdan itibaren kullanmaya başlamışlardır. Bunun nedeni kırmızı kelimesinin Arapçadan geçtiği içindir. Bu döneme kadar Türkler kırmızı yerine kızıl veya al kelimelerini kullanmışlardır. Türklerde kırmızı daha çok kanla değerlendiriliyor ve düğün-gerdek rengi olarak da kullanılmıştır. Selçuklulardan itibaren Türkmenler kırmızı başlık ve bayrak kullanmışlardır. Bu anlayış Osmanlılarda da devam etmiş ve Osmanlılarda otağı kırmızı renkle betimlemişlerdir. Bayrak için al ifadesi güümüzde daha çok kullanılmaktadır. Kırmızı renk savaşta zaferin ve muzafferiyetin rengidir [Yıldız 2020, 41].

Al ve kırmızı renkler farklı olsa da al ve kırmızı genel olarak dişilik sembolü olarak kullanılmıştır. Bu durumu al ruhu ile ilgili uğurlu-uğursuzluk getirmeye yönelik inanç ve uygulamalarda görmek mümkün olacaktır. Kızıl rengin dişilik ifadesi için en belirgin örnek, Dede Korkut hikâyeleri içinde görmek mümkündür. Dede Korkut hikâyesinde “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” anlatımına en iyi örnek göstermek mümkündür. Yine pek çok Türk şiirlerinde allar giymek deyimi ya da ifadesi dişilik (hanım) sembolü olarak kullanılmıştır [Ekici 2016, 105].

Al renkli dokumların ve kumaşların Türk kültür tarihinde farklı bir renk olarak kullanıldığı görülmektedir. Türkistan’dan Anadolu ve Balkanlar yani Türkmenlerin yaşadığı her yerde Türkmen halkları kendi boylarını ya da kendi inançlarını göstermek için başlarını bir “al bez” ve “al yazma” ile sardıkları da görülmüştür. Bu kumaşa daha sonra kızıl şeklinde ifade edildiği bilinmektedir [Ekinci 2016, 105].

Altay efsanelerinde gözleri kanlı ve ateşli çocukların Tanrı tarafından gönderildiği yönünde inanç hâkimdir. Kan aynı zamanda gücün, kuvvetin, egemenliğin ve devletin kurma sembolü olarak kullanılmaktadır. Altay destanlarda ve Sibiryada destanlarında da bu düşünce ateş güzülü, göğsünde ateş yakan çocuk rastlanılmaktadır. Anadolu coğrafyasına gelindiğinde ise eskiden itibaren kullanılan gözü kanlı yani korkusuz, yılmaz, mert, cesur kimse veya evlat anlamında kullanılmaktadır [Şahin 2020, 332].

Kırmızı renk Karahanlı ve Selçuklu hükümdarlarının bayrakları, tuğları, saltanat şemsiyeleri otağları ve ayaklarına giydikleri çizmelerin rengi hep kırmızı ve sarı renkten oluşmuştur. Türk tarihinde kırmızı hem hakanların hem de halkın çok severek kullandıkları renklerden biridir. Türkler de kırmızı renk her dönem kullanılmış ve moda olmuştur. Türkistan’da hanımlar ve beyefendiler devamlı kırmızı renkli gömlekler giymişlerdir. Kadınlar özellikle bayram ve düğün günlerinde giydikleri uzun gömleklerinin üzerine şal sarıp bu şalın iki ucunu sarkıtmışlardır [Koca 2002, 55].

Mavi (gök)

Mavi rengi Türklerde doğu yönünün simgesidir. Mavi renk gökyüzünün de rengi olmasından dolayı çoğu kere gök unsuruna işaret eden çeşitli öğelerin sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Mavinin bu manası ile bazen beyaz bazen de yeşille bir tutulduğu görülmektedir. Sıfat olarak kullanılacaksa bu renk, o adın Gök Tanrı veya gökte olduğu düşünülen-bilinen ruhlarla alakadar bir şey olduğunu göstermektedir [Çoruhlu 2002, 188]. Oğuz Kağan

Destanı'nda Oğuz Kağan'ın ilk eşi gökten mavi bir ışıkla iner, ağaç kovunda rastladığı ikinci eşinin gözleri ise "gökten daha gök" olarak tasvir edilmiştir. Destanda gök kelimesi yüce mavi, boz ve gök anlamına gelmekte ve özdeş ad olarak kullanılmaktadır [Şahin 2020, 335].

Gök rengi aynı zamanda gökyüzünün rengidir. Türkler eski çağlardan beri Gök Tanrı'ya inandıkları için kelime ululuğun ve yüceliğin ifadesi olmuştur. Gök rengi Türk olmayanlar tarafından Türk mavisi, turkuaz biçiminde söylenmektedir. Gök, gerçeğin hayale dönüştüğü sonsuz bir yolun rengi olarak düşünülmektedir. Bu düşünceden kaynaklanarak bazı insanlar sevdiklerine ve değer gördüklerine uyumaya giderken mavi rüyalar dedikleri bilinmektedir. Hatta mavi rengin bazı hastalıklara iyi geldiği bilinmektedir. Bağırsak düzensizliği, katarakt, suçiçeği, ishal, baş ağrısı, kaşınma, sarılık ve mavinin yumuşak tonu sinirleri sakinleştirdiği ve tedavi ettiği düşünülmektedir. Ayrıca yüksek ısı ortamında çalışanlar için odada bulunan eşyaları ve duvarları maviye boyandığı görülmüş ve bu boyanma işi ise çalışanlarda pozitif etkiye neden olmuştur. Bunun yanında mavi giyinen insanların barış, huzur ve sadelikten hoşlandığı, sadık ve dürüst insanlar olduğu düşüncesi yaygındır [Kahraman 2020, 61].

Gök rengi eski çağlardan beri genellikle kutsal sayılan şeyler ve durunlar için kullanılmıştır. Mukaddes sayılan şeylerin rengi genellikle gök rengi olmuştur. Suyun rengi de göktür. Aslında gök (kök) kelimesi Göktürk yazıtlarında gökyüzünün ismi değil, rengini ifade etmek için kullanılmıştır. Doğrudan doğruya göğün adı olarak kullanılması sonraki yıllarda görülmüştür. Türklerin eski dini inancı nedeniyle kök "mavi" ve Tengri "gökyüzü, tanrı" kelimeleri Kök Tengri biçiminde pek çok kez kullanılmıştır. Daha sonraki yıllarda Tengri kelimesi gökyüzü manasından ayrılıp tamamen Allah manasında kullanılır hale gelince yeri boş kalmış ve kök kelimesi Tengri kelimesinin boşalttığı gökyüzü anlam alanını doldurmuştur [Karadoğan 2004, 94].

Gök renginin Gök Tanrı inancı ile ilişkisini ilk olarak biz Orhun Yazıtlarında görmekteyiz. Yazıtlarda Türk kozmogonisi ve insanın yaradılışını anlatan "*Üze kök tengri asra yağız yirkituldukda, iki ara kişi oğlı kılınmış. Kişi oğlunda üze eçümapam Bumin Kagan İstemi Kaganolumış. Olurupan Türk budunun ilin tötüsin birmiş, iti birmiş*" [Ergin 2011, 8] (Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletini ilini

töresini tutu vermiş, düzenleyivermiş) [Ergin 1989, 20] cümleleri bizlere kâinatın ve insanlığın yaratıcısının Gök Tengri olduğunu bildirmektedir. Tanrı'nın rengi gök ve yerin rengi karadır (yağız). Abidenin devamında tahta Bumin ve İstemi hakanların oturduğu, pek teşkilatsız Gök-Türkler'in bir araya getirilerek il tuttuğunu ifade edilmekte ve Batı Türkleri olan Gök-Türkler gök rengi ile ifade edilmektedirler [Yıldırım 2012, 135].

Türk halkları arasında nazardan korunma yollarında da mavi rengin önemli bir yeri vardır. Nazar boncuğu olarak isimlendirilen mavi cam üzerine göze benzer beyaz ve sarı halkalar şeklinde yapılan nazarlıklarlada, mavinin negatif enerjileri yokettiği düşünülmektedir. Ayıca halk arasında mavi gözlü insanların nazarlarının daha etkili olduğu bilinmektedir [Karataş 2017, 60].

Beyaz (ak)

Beyaz renk en olarak, aydınlık, ışıık, güneş, hava, saflık, iffet, temizlik, mükemmellik, kutsallık ve kurtuluş manasına gelir. Beyaz bir elbise giyilmesi saflığı, temizliği ve iffeti işaret ettiği kadar ruhen ve bedenlen de üzerindeki zaferi simgelemektedir [Çoruhlu 2002, 190]. Bu nedenle sultan Alparslan beyaz giymiştir. Çünkü beyaz devlet adamlarının savaşlarda giydikleri kıyafetin rengidir. Bunun gerekçesinden bir tanesi askerlerle komutanları birbirinden ayırmak ve diğeri ise beyazı kefen göstergesi görevi görmektedir. Örneğin, Sultan Alparslan 1071 Malazgirt muharebesinde beyaz bir elbiseyle ve beyaz bir atın üzerinde savaşa katılmıştır.

Beyaz rengin kültürler arasında farklı anlamlara da gelmektedir. Türk kültüründe ve tarihinde beyaz rengin kullanımı çoktur. Beyaz rengin Türklerin en eski dini inançlarından birisi olan Şamanist dönemle ilgili bazı manevi inançlardan kaynaklanan ululuk, adalet ve güçlülük manaları kazandığı bilinmektedir. Türk Şamanizm'inde Ülgen hayır tanrısıdır. Şaman dualarında ona beyaz hakan vb. şeklinde seslenilmektedir. Doğu kültüründe beyaz matem ve üzüntünün rengi olmakla birlikte ölümü sembolize etmektedir. Japonya'da özellikle beyaz karanfiller ölüm ile ilişkilendirilmiştir. Batı kültüründe ise saflığı ve temizliğin rengi olarak gelinlilerde kullandıkları görülmüştür [Mazlum 2011, 129].

Ak (Beyaz) renginin tanrıya ait olduğunu gösteren bazı destanlar vardır. Yakut Türkleri'nin eski bir destanında şu ifadeler vardır: *"Tanrı akappak (bembeyaz) bir dağın üzerinde oturur"*. Abakan Tatarları'nın destanına göre efsanevi ulu hakan Akhan denizine yakın olan dağın eteklerinde mesken kurmuş ve bu kutsal

denizin suyundan içtiği bilinmektedir. Kazak halk edebiyatında mukaddes kişiler ve Hz. Musa Peygamber esasen baştan aşağı ak kıyafetler giydikleri söylenmektedir [Seyidov 1988, 39-40].

Beyaz renk Ülgen'i temsil etmekte ve cennet anlamına da gelmektedir. Bu nedenle Şamanlar başlarına taktıkları külahlara beyaz kuzu derisinden yaptırmışlardır. Çünkü inanışlarına göre beyaz renk temiz ruhların hoşlarına gitti düşünülmektedir. Bu nedenle Şamani inanışta beyaz yüceliği ve ululuğu temsil etmektedir. Dolayısıyla beyaz için "baş renk" denilmektedir. Ayrıca Dede Korkut Destanında evin ve otağın beyaz olması uğurlu olacağı anlamına gelmektedir. Türklerin eski inancı olan Şamanizm'de iki tür Şaman vardır. Bunlardan birisi Ak Şamanlardır. Ak Şamanlar; şaman cübbesi ve külahı kullanmaz ve davul taşımamaktadırlar. Ak Şamanlar kötü ruhlara dini tören yapmazlarmış. Gündüzleri aydınlık ruhları için ayin yaptıkları bilinmektedir. Ak Şamanlar birçok bakımdan buda rahiplerine de benzemektedir. Ak Şamanlar toplum ve halk tarafından çok sevilir ve saygı duyulmaktadır. Ama Kara Şamanlar kadar iş gördükleri görülmemiştir. İnsanlar, Ak Şamanların gökten demiri getirdiğine inanmışlardır [Karataş 2017, 24].

Türkistan coğrafyasında beyaz renk hem olumlu hem de olumsuz anlamlara gelmektedir. Yani farklılıkların olduğu görülmüştür. Kazak kültüründe gelin olmanın işareti beyaz başörtüsüdür. Ama oğlu olan bir kadın ise beyaz başörtüsü taktığı da görülmüştür. Güney Kazakistan'da erkeklerin bellerine beyaz kumaş bağlamaları bu işaret yas tuttukları manasına gelmektedir. Eski Kırgızlarda da yaz alameti olarak kadınlar başlarını beyaz başörtüsü taktıkları bilinmektedir. Anadolu coğrafyasında ise yas töreni için beyaz kıyafet giyen insanlara da rastlanılmıştır. Azerbaycan Türk Cumhuriyetine bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde beyaz renk günümüzde hala matem rengi olarak kabul edilmektedir. Nahçıvan bölgesinde ihtiyar kadınlar ak tülbentten başörtüsü örtmekte ve ak renkli elbiseler giydikleri görülmektedir. Ak rengi matemi temsil ettiği için uyuyan çocuklara ak renkli örtü vb. şeyler örtülmemektedir [Küçük 2010, 201].

Türkistan coğrafyasında Aksakallılar geleneği devam etmektedir. Al-kızıl sözüyle temizliği, namusu, iffet ve saflığı ifade etmekle birlikte bugün Kırgızistan'da düğün de geline verilen otağa boz üy (Çadır) denilmektedir [Moldobayev 2001, 35]. Eski Türklerde çadıra ak otağ ya da ak çadır denilmektedir. Dede Korkut Destanı'nda ak ev yalnızca temizli ve paklığı temsil etmemektedir. Bunun yanında erdem dolu ev anlamına gelmektedir. Cengiz Han'ın

kabrinin yan başına Cengiz Han'ın anısına beş ak ev yapılmıştır [Küçük 201]. Kırgız halkı için çok öneme sahip olan Manas'ın otağı için ak-otağ, ak çadır ve ak ev (üy) denilmiştir [Ögel 2010, 522].

Beyaz (ak) renk Türklerin en eski çağlardan başlayarak milli ve manevi inançlardan, devleti temsil etmiş bir hâkimiyet sembolüdür. Türkler, Müslüman olduktan sonra bu rengi dini ve manevi gelenekleri ile bağdaştırmıştır. Cihan devleti olan Osmanlı Devleti döneminde de devlet geleneğinden gelen bu ak (beyaz) sancak ile daha çok asker ve halk ananevinin üstün tuttuğu al renkli sancak giderek zirvede bütünleşmiş ve bugünü beyaz ay-yıldız al bayrağımızı meydana gelmesine vesile olmuştur [Genç 1997, 13].

Yeşil (yaşıl)

Yeşil; ağacın, ormanın ve doğanın rengi olup Türk kültüründe yer edinmiş bir renktir. Bazen gök rengi yerine ya da gök rengi ile birlikte kullanılmış olsa da Türk kültüründe yeşilin manası farklıdır. Eski Türk inancında ağaç ve orman kültürü çok sayın ve önemlidir. Yeşil renk her zaman doğa ile bağdaştırılmıştır [Fidan 2019, 98-99]. Yeşil renk kelimesi eski Türkçede yeşil olduğunu belirterek yaş kelimesinin kökünden geldiği bilinmektedir [Orçan 2011, 71].

Doğada en çok bulunan renk olarak sükûnetin, sessizliğin ve tazeliğin simgesidir. Bunun yanında verimliliği ve doğurganlığı imgelemektedir. Ortaçağ'da gelinlerin yeşil renkten kıyafet giydikleri söylenmektedir. Yeşil renk gözleri dinlendirdiği, ümit ve sükûnet verdiği başka bir özelliğidir. Yeşil renk Batılı kültürde umudu ve ümitli olmayı simgelemektedir [Mazlum 2011, 133].

Yeşil (Yaşıl) renk Türkler mitolojisine göre hayır ilahı olan Ülgen'in koruyucu ruhu olarak kabul edilen yedi erkek evladından birinin adıdır. Yaşıl Kaan idi ve genellikle bitkilerin yetişip ve büyümesini düzenlediğine düşünülmektedir. Bunun yanında yeşilliklerin Ülgen inancı ile bağlantısını gösteren emarelerde vardır. Ülgen, insan vücudunu yarattıktan sonra Kудay'ın huzuruna kuzgun denilen kuşu göndererek yarattığı insan için can istemiştir. Kuzgun gökyüzüne uçar ve can alıp geri dönerken yerde bir leş görmüştür. Dayanamayarak leşi yemek için ağzını açmıştır. Gagasındaki can çam ormanına düşer ve ormana dağılmıştır. Bundan dolayıdır ki çam, ardıç gibi ağaçlar yaz kış kalıp yeşilliklerini korumuşlardır [Genç 1997, 23].

Eski Türklerde yılbaşı iki tabiat olayının yaşanması ile başlatmışlardır. Birincisi otların yeşermesi ikincisi ise gök gürlemeleri ile yıldırımların başlaması iledir. Türkler çok eski

zamandan beri çoğunlukla hayvancılıkla geçimini sürdürmüşlerdir. Türklerin doğrudan doğruya ekonomilerinin temeli hayvancılığa dayandığı için hayvan sürülerini otlaklara çıkarmak ve sürülerin yavrularını elde etmek itibarıyla otların yeşerme zamanı Türklerin hayatında mühim yer edinmiştir. Bu nedenle Türklerin hayatında yeşil renk önemlidir. Türklerde 9 ve 21 Mart yeni otların yeşermeye başladığı zaman Türkler tarafından yeni yıl, yılbaşı ve yenibahar olarak kutlanmaktadır [Genç 1997, 23-24].

Türk kültüründe yeşil renge inanmalarından dolayı bazı ağaçlar yeşilken (gökken) kesilmemesine dikkat etmişlerdir. Örneğin, Türklerin yaşadığı Rumeli coğrafyasında yeşil bir şeyler yakmak ve yeşil meyve olmadan toplanması günah sayılmıştır. Hatta bazı yeşil renklere şeytanın geldiğine inanılırdı. Bunun yanı sıra bazı kaynaklarda yeşil rengin ölümsüzlüğü işaret ettiği yazılmaktadır [Karataş 2017, 65].

Yeşil renk dini hayatta da yeri önemlidir. İslamiyet'ten sonra Hz. Peygamberin sancaklarından birisinin rengi yeşildir. Tarikat ehli erenlerin, dervişlerin ve sofuların genellikle sarıklarında ve cübbelerinde yeşil rengi tercih ettikleri görülmüştür. Bunun yanında Hz. Peygamberin ehl-i beytinin, evlatlarının ve Seyitlerin alameti yeşil renktir [Çoruhlu 2002, 193].

Sarı

Sarı renk Türklerde dünyanın merkezinin simgesi olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış Türklere eski inancı olan Şamanizm'den gelmiştir. Hayır, Tanrısı olan Ülgen'in altın kaplı sarı ve tahtı Türklerde her zaman sarı renkle ifade edilmiştir. Ülgen'in tahtı nasıl tahtı, dünyası ve dünyanın merkezi olarak düşünülmüş ve algılanmışsa da tıpkı onun rengi sarı renk de dünyanın merkezinin sembol rengi olmuştur [Genç 1997, 31].

Dünyadaki farklı mitolojilerde sarı renk genel olarak güneşe ait bir renk olarak simgelemişlerdir. Diğer renkler gibi sarı renginin de olumlu-olumsuz anlamları vardır. Sarı rengin olumlu özelliklerine bağlı olarak da akıl, idrak, zihin ve iman gibi çağrışımları vardır. Bunun yanında koyu sarı söz konusu ise olumsuz manası vardır. Koyu sarı renk haset, hırs, vefasızlık, ihanet, imansızlık ve ketumluk gibi manalara gelmektedir [Çoruhlu 2002, 193]. Sarı renk, Türk inancın da olumsuz anlamlar içerdiğini vurgulamaktadır. Sarı rengin kötü ruhlar, hastalıklar, çöller, yokluklar ve uzun kış çöllerine gelen manalarına yormuştur [Orçan 2011, 74].

Altay Türklerinin dini inancına göre Gök Tanrı'nın erkek

evlatlarından birisinin ismi Sarı Han'dır. Maadat Kara Destan'ında Kögüdey Mergen'in doğduğunda baştan aşağı altın bir göğüsle dünyaya geldiğine inanılmaktadır. Bu altın göğüslü bir şekilde doğması Kögüdey Mergen'in olağanüstü biri olduğuna delalettir [Şahin 2020, 333].

Türk kültür ve inanç tarihine baktığımızda sarı rengin sayın olduğunu biliyoruz. Sarı renkte hayvanların etlerinin daha lezzetli ve iyi bir durumda olduğundan mı yoksa altın gibi sarı renginde kutsal oluşundan veya soylu sınıfı gösterdiğinde dolayı mı yenmediği bilinmemektedir [Ögel 2010, 522].

Sarı renk, Türk kültüründe benzer şekilde de Avrupa ve başka kültürlerde olduğu gibi altın rengini çağrıştırmaktadır. Oğuz Kağan'ın erkek evlatlarının altın bir yay bulması devlet yapısı bakımından hükümdarlığın merkezi gücünü ortaya koymaktadır. Bunun yanında Oğuz Kağan'ın da altın bir kemerinin olması da bu manaya çıkmaktadır [Yıldız 2020, 39-40].

Memlûk ve Altın Orda Devletlerinde sarı renk çokça kullanılmıştır. Altın Orda Devleti'nin adındaki altının sembolü sarıdır. Bunun için devlet sarı renkler ifade edilmiştir. Dolayısıyla sarı renk, hayır ilahı Ülgen'in altın tahtının renginden, Altın Orda'nın rengine kadar hep benzer inanç ve geleneğin ifadesi olarak kullanılmıştır [Genç 1997, 35].

Sarı renk hâkimiyet alameti için geçerli olan pek çok durumda olduğu gibi dinsel özellikli kişiler için de kullanılmış ve güçlülüğü ve hâkimiyeti temsil etmiştir. Buna en iyi örnek; Anadolu alplerenlerinden olan XIII. Yüzyıla ait bir Türk bahadırına Sarı Saltuk denilmesidir. Bunun yanında yer unsurlarına bağlı olarak sarı renk daha çok ateşin, albastının, hastalığın rengi olmuştur. Günümüz Türkçe 'sinde deyim olarak "*Betin benzin sarardı*" en iyi örnek olarak gösterilmektedir. Gerçekte sarı renk Türklerde daha çok olumsuz manalarıyla ön plana çıkmaktadır. Çin'deki inancın aksine bu renk Türklerde kötülüğün ve felaketlerin habercisi sayılmıştır [Çoruhlu 2002, 194].

Kaynakçalar

- Alföldi, A. 1937. "Türklerde Çift Krallık". 2. *Türk Tarih Kongresi*, 507-519. Kenan Matbaası, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. 2002. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları. Kabalcı Yayınları*, İstanbul.
- Divitçioğlu, S. 1987. *Kök Türkler (Kut, Küç, Ülüg)*. Ada Yayınları, İstanbul.
- Ekici, M. 2016. "Türk Kültüründe "Al" Renk". *Türk Dünyası İnceleme Dergisi* 6 (2): 103-107.

- Ergin, M. 2011. *Orhun Abideleri. Boğaziçi Yayınları*, 45.baskı, İstanbul.
- Ergin, M. 1989. *Orhun Abideleri. Boğaziçi Yayınları*, 17.baskı, İstanbul.
- Fidan, A. 2019. *İslam Öncesi Türk Destanları ve Kutsal Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi SBE, Denizli.
- Gabain, A.V. 2009. *Annemarie Von Gabain Türkoloji Makaleleri*. Der. Yusuf Gedikli. Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- Genç, R. 1997. *Türk İnanç ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*. AKMY, Ankara.
- Karadoğan, A. 2004. "Türk Ad Biliminde Renk Kültü". *Milli Folklor* 16: 89-99.
- Karataş, S. 2017. *Türk Kültüründe Renkler ve Karahüseyinli Köyü Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi SBE, Zonguldak.
- Kahraman, M. 2020. *Türk Mitolojisinde Temel İnançlar (Kozmogoni, Astroloj, Renkler)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, Ankara.
- Köprülü, O. F. "Bayrak". *TDV Yayınları*, 5.Cilt. 247-254.
- Koca, S. 2002. *Eski Türklerde Bayram ve Festivaller. Türkler Ansiklopedisi*, 3: 51-57.
- Küçük, S. 2010. "Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı". *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 54: 185-210.
- Mazlum, Ö. 2011. *Renklerin Kültürel Çağrışımları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31: 125-138.
- Moldobayev, İ. 2001. "Kırgız Halk Kültürünün Kaynağı". *Türk Yurdu Dergisi* 171 (21): 34-36.
- Orçan, S. 2011. *Türk Masallarında Renk İmgesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- Ögel, B. 2010. *Türk Mitolojisi*. TTK Yayınları, C.1, Ankara.
- Ögel, B. 1995. *Türk Mitolojisi*. TTK Yayınları, C.2, Ankara.
- Ögel, B. 2000. *Türk Kültür Tarihine Giriş*. TTK. C.6, Ankara.
- Rayman, H. 2003. "Nevruz ve Türk Kültüründe Renkler". *Milli Folklor Dergisi* 53: 10-15.
- Seyidov, M. 1988. "Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası". Çev. Orhan Yavuz. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 32-52. İstanbul.
- Şahin, Ö. 2020. "Maaday-Kara Destanlarında Al (Kırmızı/Kızıl), Sarı, Gök (Mavi) ve Boz Renkleri Üzerine Bir İnceleme". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2: 329-341.
- Ulukan, A. 2012. "Farklılığın Renk ve Sayılarda buluşan Aynılığı". A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 48: 165-190.
- Yıldırım, E. 2012. *Türk Kültüründe Renkler ve İfade Ettikleri Anlamlar*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Yıldız, A. 2020. "Kültürel Bir Gösterge Olarak Renk Sembolizmi ve Beyaz'ın Kültürel İşlevleri". *Türki Ekin Dergisi* 6: 37-49.

Colors in Turkish culture

Fatih Gur¹

Abstract

Colors have different meanings in every culture. In Turkish culture, colors have different meanings. Since these colors with different meanings are seen as a subject worthy of research in the scientific world, scientists such as Turks, Germans, Austrians and Hungarians have done many valuable studies on these colors. Studies have shown how colors are intertwined with culture. In addition, it has been determined that colors, shamans and shamanism provide an integrity. This determination can be easily observed in religious ceremonies or official ceremonies. In this observed study, mythological, socio-cultural, geographical and historical elements were encountered. These elements, which were encountered, have easily brought us to the point we want to reach in our work. It has been observed how shaman and shamanism came from the old Turkish culture and how this point of belief is mixed with the Islamic belief today. In our study here, it has been revealed how colors affect Turkish culture and history.

Key words: *Turk, Culture, Shamanism, Shaman, Colors.*

References

- Alföldi, A. 1937. "Türklerde Çift Krallık". 2. *Türk Tarih Kongresi*, 507-519. Kenan Matbaası, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. 2002. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları. Kabalcı Yayınları*, İstanbul.
- Divitçioğlu, S. 1987. *Kök Türkler (Kut, Küç, Ülüg)*. Ada Yayınları, İstanbul.
- Ekici, M. 2016. "Türk Kültüründe "Al" Renk". *Türk Dünyası İnceleme Dergisi* 6 (2): 103-107.
- Ergin, M. 2011. *Orhun Abideleri. Boğaziçi Yayınları*, 45.baskı, İstanbul.
- Ergin, M. 1989. *Orhun Abideleri. Boğaziçi Yayınları*, 17.baskı, İstanbul.
- Fidan, A. 2019. *İslam Öncesi Türk Destanları ve Kutsal Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi SBE, Denizli.
- Gabain, A.V. 2009. *Annemarie Von Gabain Türkoloji Makaleleri*. Der. Yusuf Gedikli. Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.

¹Fatih Gur – Basic Doctoral Student, Oriental Studies of the name Abu Rayhan Beruni at the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan.

E-mail: 52grfth@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3155-9539

For citation: Fatih Gur. 2021. "Colors in Turkish culture". *Uzbekistan: Language and Culture* 3: 102-119.

- Genç, R. 1997. *Türk İnanç ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*. AKMY, Ankara.
- Karadoğan, A. 2004. "Türk Ad Biliminde Renk Kültü". *Milli Folklor* 16: 89-99.
- Karataş, S. 2017. *Türk Kültüründe Renkler ve Karahüseyinli Köyü Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi SBE, Zonguldak.
- Kahraman, M. 2020. *Türk Mitolojisinde Temel İnançlar (Kozmogoni, Astroloji, Renkler)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, Ankara.
- Köprülü, O. F. "Bayrak". *TDV Yayınları*, 5.Cilt. 247-254.
- Koca, S. 2002. *Eski Türklerde Bayram ve Festivaller. Türkler Ansiklopedisi*, C.3, 51-57.
- Küçük, S. 2010. "Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı". *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 54: 185-210.
- Mazlum, Ö. 2011. *Renklerin Kültürel Çağrışımları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31: 125-138.
- Moldobayev, İ. 2001. "Kırgız Halk Kültürünün Kaynağı". *Türk Yurdu Dergisi* 171 (21): 34-36.
- Orçan, S. 2011. *Türk Masallarında Renk İmgesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- Ögel, B. 2010. *Türk Mitolojisi*. TTK Yayınları, C.1, Ankara.
- Ögel, B. 1995. *Türk Mitolojisi*. TTK Yayınları, C.2, Ankara.
- Ögel, B. 2000. *Türk Kültür Tarihine Giriş*. TTK. C.6, Ankara.
- Rayman, H. 2003. "Nevruz ve Türk Kültüründe Renkler". *Milli Folklor Dergisi* 53: 10-15.
- Seyidov, M. 1988. "Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası". Çev. Orhan Yavuz. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 32-52. İstanbul.
- Şahin, Ö. 2020. "Maaday-Kara Destanlarında Al (Kırmızı/Kızıl), Sarı, Gök (Mavi) ve Boz Renkleri Üzerine Bir İnceleme". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2: 329-341.
- Ulukan, A. 2012. "Farklılığın Renk ve Sayılarda buluşan Aynılığı". *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 48: 165-190.
- Yıldırım, E. 2012. *Türk Kültüründe Renkler ve İfade Ettikleri Anlamlar*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Yıldız, A. 2020. "Kültürel Bir Gösterge Olarak Renk Sembolizmi ve Beyaz'ın Kültürel İşlevleri". *Türki Ekin Dergisi* 6: 37-49.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro‘yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo‘yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo‘lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko‘rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. “Jomiy “Xamsa” yozganmi?.” *O‘zbekiston adabiyoti va san’ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. “Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi”. *UZA: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so‘ngida foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxati ikki qismdan iborat bo‘lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko‘rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini “The Chicago Manual of Style, 16th Edition” qo‘llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko‘rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

- Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.
- Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.
- Level 3. Modified “down” style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.
- Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, “Author’s own” translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot
va axborot agentligi tomonidan № 0936 raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.
Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.09.2021-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturası.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.